

FoU R 6/2001

Kent Karoliussen, Sigmund Akselsen, Bente Evjemo,
Tom Julsrud og Birgitte Yttri

**Fjernarbeid og valg av bosted.
Hvordan påvirkes livskvaliteten?**

Tittel	FoU Rapport 6/2001
Fjernarbeid og valg av bosted. Hvordan påvirkes livskvaliteten?	ISBN 82-423-0390-8
	ISSN 1500-2616
	Prosjekt nr SE0204
	Program Den profesjonelle organisasjon
	Gradering Åpen
	Antall sider 23
	Dato 01.02.08

Forfatter(e)

Kent Karoliussen, Sigmund Akselsen, Bente Evjemo, Tom Julsrud og Birgitte Yttri

Emneord

Fjernarbeid, valg av bosted, livskvalitet

Sammendrag

På bakgrunn av to separate studier diskuteres betydningen av fjernarbeid for den enkeltes valg av bosted. Datamaterialet er vurdert ut fra fjernarbeiderens opplevelse av tilhørighet til lokalmiljø og hvordan mulighet for fjernarbeid bidrar til selvrealisering i yrkessammenheng. Analysen indikerer en positiv sammenheng mellom fjernarbeid og livskvalitet, og fremhever fjernarbeid som en muliggjørende faktor i forhold til ønsker om både lokal tilhørighet og selvrealisering.

Title

Telework and the decision on where to settle down: implications for quality of life.

Abstract

On the basis of two separate studies we have seen how teleworking might impact on the decision on where to settle down. Our analyses indicate that teleworking has positive impact on the workers' feeling of belonging to the local community and also their ability to fulfil professional ambitions. Thereby a connection between teleworking and quality of life is indicated through an increased choice of where to settle down.

© Telenor AS 08.02.01

Det må ikke kopieres fra denne rapport utover det som er tillatt etter bestemmelsene i "Lov om opphavsrett til åndsverk", "Lov om rett til fotografi" og "Avtale mellom staten og rettighetshavernes organisasjoner om kopiering av opphavsrettslig beskyttet verk i undervisningsvirksomhet".

Innholdsfortegnelse

Forord	1
1 Introduksjon.....	3
2 Datagrunnlag	5
3 Teoretiske verktøy og begreper	6
3.1 Fjernarbeid	6
3.2 Livskvalitet.....	6
3.3 Lokalsamfunn.....	7
3.4 Funksjonell og territoriell – dimensjoner ved fjernarbeid	8
4 Fjernarbeidets funksjonelle dimensjon.....	11
4.1 Fjernarbeid kan bidra til selvrealisering.....	11
5 Fjernarbeidets territoriale dimensjon.....	13
5.1 Tilhørighet til lokalsamfunnet	13
5.2 Deltakelse og engasjement i lokalsamfunnet.....	15
6 Fjernarbeid som integrasjon mellom den funksjonelle og territoriale dimensjon	16
6.1 Tilknytning til jobb og bosted	16
6.2 Livsfaser.....	17
6.3 Selvrealisering og livskvalitet	18
6.4 Tilhørighet og livskvalitet	19
7 Avslutning	22
8 Litteratur.....	24

Forord

Forskere fra Telenor FoUs programområder ”Det nomadiske mennesket”, ”Globale organisasjoner” og ”Den profesjonelle organisasjon” er engasjert i et europeisk forskningssamarbeid der en studerer fjernarbeidets innvirkning på enkeltmenneskers livskvalitet. Prosjektet ”The impacts of telework on a sustainable social development and quality of life” (P904-PF) er delfinansiert av den europeiske forskningsorganisasjonen EURESCOM, og er et samarbeid mellom forskere fra British Telecom, Iceland Telecom, Portugal Telecom, Cselte (Telecom Italia) og Telenor FoU. Prosjektet ble startet i april 1999 og avsluttes våren 2001.

I forbindelse med dette prosjektet har forskerne fra Telenor FoU knyttet til seg Kent Karoliussen som høsten 2000 ferdigstilte sin Cand. Polit. oppgave ”*Fjernarbeid – en fremtidig arbeidsform i distriktet?*” ved Institutt for Planlegging og Lokalsamfunnsforskning, Universitetet i Tromsø. I denne rapporten ser vi deler av datamaterialet fra EURESCOM-studien i sammenheng med Karoliussens studie og fokuserer på om bostedet, det lokale, gjennom fjernarbeid har betydning for folks livskvalitet. Data fra EURESCOM-studien er hentet inn i tidsrommet juni til september 2000, mens data fra Karoliussens studie ble hentet inn i perioden oktober 1999 til februar 2000. Arbeidet med denne rapporten er gjennomført høsten 2000 og finansiert over Telenor FoUs samarbeidsavtale med Universitetet i Tromsø.

Separate rapporter fra EURESCOM-studien vil bli tilgjengelige i løpet av våren 2001.

FoU.Tromsø 06.02.01

Forfatterne

1 Introduksjon

Fjernarbeid innebærer at man utfører arbeidet geografisk atskilt fra arbeidsgiver. Det betyr at arbeidet i prinsippet kan utføres uavhengig av tid og rom. IKT gjør det mulig å arbeide fra hvor som helst og for den arbeidsgiver man selv ønsker. Dette betyr også at betydningen av geografisk avstand endres. Man trenger ikke lenger å fysisk være på samme sted som arbeidsgiveren. Mange har sett på dette som beviset for at geografisk avstand i informasjonssamfunnet mister sin betydning. Også fra myndighetenes side har IKT vært sett på som en mulighet for lokalsamfunn til å redusere ulempene ved geografisk avstand. I stortingsmelding nr. 38 fra 1998 heter det blant annet:

Den nye teknologien reduserer betydningen av geografisk avstand (...). Ved hjelp av fjernarbeid og virtuelle bedrifter er arbeidstakerne friere i valg av bosted og arbeid (st meld 38, 1998).

De fleste vil kunne si seg enig i at IKT kan gjøre arbeidstakere friere i valg av arbeid og bosted. Tidligere studier har imidlertid vist at det er en betydelig forskjell på hva som er teknologisk mulig, og hva som faktisk skjer. Sosiologen Rune Nybakk har blant annet vist at de fleste fjernarbeidere befinner seg i byer. Det betyr at selv om teknologien reduserer betydningen av geografisk avstand, vil det fortsatt være en rekke sosiale, kulturelle og samfunnsmessige føringer for hvordan vi tar i bruk teknologien (Nybakk, 1989).

Selv om teknologien gjør det mulig å arbeide nærmest hvor som helst, er det med andre ord ikke en selvfølge at folk dermed vil gjøre det. Personlige relasjoner og kontakter er viktige både i arbeid og fritid, og muligheten til å vedlikeholde og utvikle disse vil påvirke hvor attraktivt det vil være å arbeide hjemme fra eller fra et lokale i den enkeltes nærmiljø. I dag er det slik at de sosiale relasjonene man har, i større grad enn tidligere, befinner seg *utenfor* det lokalsamfunnet man bor i. Økt mobilitet bidrar til at det sosiale nettverket til en person praktisk talt kan spres over hele verden.

Den økte mobilitet og deltakelse på ulike overlokale¹ arenaer er nært knyttet til moderniseringsprosesser i samfunnet. I denne sammenheng er det ett trekk ved moderniseringen som er spesielt relevant, nemlig atskillelsen av tid og rom. I førmoderne samfunn var de fleste uløselig knyttet til det stedet der de ble født hele livet. I takt med moderniseringen er vi blitt stadig mer mobile. Det innebærer at folk ikke begrenser sine aktiviteter til lokalsamfunnet der de bor, men at de knytter kontakter som strekker seg langt utover en lokal kontekst (Giddens, 1991).

Anthony Giddens mener at disse prosessene bidrar til å svekke det lokale: "Place thus becomes less significant than it used to be as an external referent for the lifespan of the individual. (...) Where a person lives, after young adulthood at least, is a matter of choice organised primarily in terms of the person's lifeplanning" (Giddens, 1991: 147). Moderniseringsprosesser i samfunnet har med andre ord gradvis svekket den betydning lokalsamfunnet har i våre liv.

I og med at det er snakk om individuelle valg hos den enkelte, er det derfor ikke en enveisprosess som svekker lokalsamfunnet. Folk kan gjøre aktive valg om å bosette seg lokalt, som blant annet kan være basert på tilhørighet, relasjoner til venner, familie m.m. Et valg om å bosette seg lokalt vil naturligvis ikke innebære at man

¹ Med overlokale menes regionale, nasjonale og globale arenaer som befinner seg *utenfor* lokalsamfunnet.

begrenser seg til det lokale. Gjennom sosial, kulturell og yrkesmessig involvering og påvirkning, vil det å leve et lokalt liv på u like måter, og i ulik grad, flettes inn i det overlokale.

I denne rapporten skal det fokuseres på om bostedet, det lokale, gjennom fjernarbeid har betydning for folks livskvalitet. Derfor vil det være naturlig å gi det lokale, eller det territorielle en sentral plass i denne rapporten. Samtidig er det slik at fjernarbeid alltid vil være en tilpasning som påvirker arbeidet og arbeidssituasjonen på en rekke måter. Fjernarbeid har med andre ord også en funksjonell dimensjon.

Selv om det altså er fjernarbeidets konsekvenser i forhold til valg av bosted som er det viktigste her, vil det også være relevant å ta med fjernarbeidets funksjonelle dimensjon.

Den viktigste årsaken til det, er en antagelse om at disse faktorene er nært knyttet til hverandre, spesielt når man skal diskutere om fjernarbeid kan påvirke den enkeltes livskvalitet. Vi skal komme nærmere inn på hva som legges i dette senere i rapporten.

Den videre fremdrift vil være at det i neste kapittel kort redegjøres for datagrunnlaget som ligger til grunn for rapporten. Deretter vil det i kapittel 3 bli redegjort for de viktigste begrepene og teoretiske verktøyene som tas i bruk. Kapittel 4 omhandler fjernarbeidets funksjonelle dimensjon, mens kapittel 5 tar for seg fjernarbeidets territorielle dimensjon. I kapittel 6 diskuteres det i hvilken grad fjernarbeid kan bidra til en bedre integrering mellom disse dimensjonene.

2 Datagrunnlag

Datagrunnlaget som tas i bruk her baseres på to studier som er utført uavhengig av hverandre.

1. Kvalitative intervjuer av ti fjernarbeidere og noen av deres samboere/ektefeller foretatt av Telenor FOU i tidsrommet juni til september 2000 i forbindelse med EURESCOM²-prosjektet ”The impacts of telework on a sustainable social development and quality of life.”
2. Kvalitative intervjuer av åtte fjernarbeidere som er gjort i perioden oktober 1999 til februar 2000 i forbindelse med Kent Karoliussens hovedfagsoppgave ”*Fjernarbeid – en fremtidig arbeidsform i distriktet?*”

Deler av problemstillingene innenfor disse studiene overlapper hverandre, og vi mener derfor det kan være fruktbart å se dem i sammenheng. Telenor FoUs intervjuer er en del av EURESCOM-prosjektet ”The impacts of telework on a sustainable social development and quality of life.” I dette prosjektet fokuseres det på hvordan fjernarbeid kan påvirke den enkeltes livskvalitet. Gjennom kvalitative og kvantitative data blir det rettet søkelys mot en rekke faktorer som skal belyse hvordan fjernarbeid kan påvirke arbeid og familiesituasjonen, og gjennom disse også livskvaliteten til den enkelte. Endelige resultater fra prosjektet vil foreligge i mars 2001.³ Prosjektet har gjennomført en større spørreskjemaundersøkelse i fire europeiske land (Storbritannia, Island, Portugal og Norge), med påfølgende intervjuer av et mindre utvalg informanter. I denne rapporten vil vi imidlertid kun se på det norske datamaterialet, og da spesielt på intervjuene. Her bestod utvalget av to kvinner og åtte menn. Av disse bodde sju i et parforhold og seks av dem hadde små barn. En av informantene var over femti år, mens de øvrige befant seg et sted mellom tretti og førtifem. De hadde solid jobberfaring og/eller utdanning, og var tilknyttet forsikring, IT- eller FoU-bedrifter.

I hovedoppgaven til Kent Karoliussen består informantene av åtte fjernarbeidere som er bosatt i den nordnorske periferien. De er blant annet intervjuet om hvilken betydning bostedet har for deres livskvalitet. Samtlige av informantene er familiefolk med barn som bor i hjemmet, og utvalget består av like mange kvinner som menn. Alderen til disse informantene spenner fra 29 – 38 år (Karoliussen, 2000).

På bakgrunn av dette datamaterialet er altså målet å kunne si noe om hvilken betydning fjernarbeid og bosted kan ha for den enkeltes livskvalitet. På grunn av at vi fokuserer på et begrenset kvalitativt materiale, er ikke hovedformålet i denne sammenheng å generalisere, men heller å oppnå økt *forståelse* for hvordan fjernarbeid kan fungere i ulike sammenhenger.

² EURESCOM: the European Institute for Research and Strategic Studies in Telecommunications. Se også <http://www.eurescom.de/>

³ For mer informasjon om prosjektet, se denne Internett-adressen: <http://www.eurescom.de/>

3 Teoretiske verktøy og begreper

3.1 Fjernarbeid

Fjernarbeid er en samlebetegnelse på måter å organisere arbeidet der det er en geografisk avstand mellom arbeidsgiver eller oppdragsgiver og den som utfører arbeidet. Fjernarbeidet kan omfatte hele, eller deler av arbeidstiden som en eller to ganger i uken, eller benyttes i avgrensede perioder. Fjernarbeid kan deles inn i ulike kategorier, eller former, som sier noe om hvordan fjernarbeidet er organisert: Hjemmearbeid, mobilt fjernarbeid og fjernarbeidssenter (Sakshaug, 1997).

Informantene som er intervjuet i de to studiene denne rapporten bygger på veksler i hovedsak mellom hjemmearbeid og arbeid på et permanent kontor. Hvor mye de arbeider hjemme varierer, men generelt kan vi si at de fleste fjernarbeiderne i Telenor FoUs materiale arbeider hjemme 1-2 dager i uka og resten av uka på kontoret. Informantene i hovedoppgaven til Kent Karoliussen arbeider mest hjemme, og gjennomsnittlig er de på kontoret ca. 1 dag i uka.

3.2 Livskvalitet

Livskvalitet blir gjerne assosiert med hvilke behov vi som mennesker har for å kunne leve et godt liv. Livskvalitet blir ofte nevnt som et alternativ, eller i motsetning til materiell velferd. Det fokuseres på *kvalitet* i motsetning til *kvantitet*. Livskvalitet refererer til hvordan hver enkelt selv oppfatter at deres livssituasjon er. Det handler med andre ord om hvilke erfaringer og meninger vi som individer har om våre egne liv. Livskvalitet er altså ikke noe som kan bli tillagt oss av andre, det går på vår egen oppfatning av om vi lever et godt eller dårlig liv (Mastekaasa et al, 1988).

I forskningen omkring livskvalitet blir det som regel brukt *objektive* variabler til å måle individers livskvalitet. Det kan være faktorer som kjønn, alder, inntekt, utdanning, boligstandard osv. (Mastekaasa et al, 1988). I denne rapporten er det fjernarbeidernes subjektive vurderinger av sin egen situasjon som skal analyseres.

Livskvalitet defineres av Mastekaasa et al. (1988) som: *Enkeltindividers bevisst positive og negative, kognitive og følelsesmessige opplevelser*. Med en slik definisjon vektlegges det at livskvalitet er en subjektiv opplevelse, og at det kan knyttes til både kognitive og følelsesmessige sider ved individet.

”The centre for health promotion” ved Universitetet i Toronto, Canada, har utarbeidet en livskvalitetsmodell der hensikten er å vise de ulike dimensjonene som er knyttet til begrepet livskvalitet. Modellen består av tre domener: Being, Belonging og Becoming (Renwick and Brown, 1996; Raphael, et al, 1998).

- *Being*, eller “hvem man er”, er delt inn i fysisk, psykologisk og åndelig værende. Psykologisk værende handler om følelser, selvtillit, selvkontroll m.m. Åndelig værende handler om personlige verdier og adferdsvaner.
- *Belonging*, eller tilhørighet, handler om den enkeltes forbindelser med miljøet. Tilhørighet er delt inn i fysisk, sosial og lokalsamfunnstilhørighet. Den fysiske tilhørighet handler om tilhørighet til lokalsamfunn, nabolag, arbeid og hjem. Sosial tilhørighet omhandler den enkeltes tilknytning til familie, venner, kolleger, nabolag og lokalsamfunn. Tilhørighet til lokalsamfunnet omhandler de aktiviteter som knytter personer til et bestemt sted.

- *Becoming* handler om å oppnå personlige mål, håp og aspirasjoner (det vi streber etter). Practical becoming er vanlige ting vi gjør i hverdagen for å nå våre små og store mål, slik som arbeid, hjemlige aktiviteter, skole m.m. Leisure becoming er fritidsaktiviteter vi gjør for å slappe av og redusere stress, mens growth becoming er aktiviteter som tar sikte på å utvikle vår kompetanse på ulike områder samt tilpasning til endringer (Renwick and Brown, 1996).

Ved å dele livskvalitet inn i ulike dimensjoner, er poenget å vise at ulike sider ved individers liv er en del av livskvaliteten for den enkelte. I denne sammenheng er det livskvalitet i forhold til arbeid og bosted, og hvordan denne påvirkes av fjernarbeidet, som er i fokus. Når fjernarbeidernes livskvalitet diskuteres, er det derfor viktig å være oppmerksom på at denne påvirkes av en rekke faktorer, og at det bare er noen av disse som behandles her.

I de to studiene som ligger til grunn for denne rapporten har livskvalitet, slik det presenteres ovenfor, en sentral plass. Ovenfor ser vi at det er en rekke aspekter som kan tenkes å påvirke den enkeltes livskvalitet. I denne rapporten er hovedfokus rettet mot betydningen av større fleksibilitet i forholdet mellom arbeid og bosted, og den betydning det kan ha for den enkeltes livskvalitet.

Som en forenkling og avgrensning vil vi her benytte oss av begrepene *selvrealisering* og *tilhørighet*. Selvrealisering knyttes til den enkeltes mål og ønsker innenfor arbeidsliv, fritid og familieliv. Tilhørighet refererer til den enkeltes tilknytning til lokalsamfunn, familie, venner og kolleger. Innholdet i de to begrepene som benyttes er altså hentet fra livskvalitetsmodellen til Universitetet i Toronto, men for dette formålet har vi gitt dem et mer begrenset bruksområde.

3.3 Lokalsamfunn

Den institusjonelle tilnærminga til lokalsamfunn betyr at lokalsamfunnet blir sett på som et sett stabile ordninger eller regler for samhandling som er knyttet til det å bo på et sted. Det grunnleggende ved lokalsamfunnet er samspeillet mellom det sosiale og det romlige (Aarsæther, 1996: 103). Sosiale institusjoner i lokalsamfunnet, som fremmer kontakten og de sosiale relasjonene mellom folk, er ikke et statisk fenomen. De kan være godt eller dårlig utbygd, og de kan styrkes eller svekkes over tid.

Nils Aarsæther har formulert noen viktige forutsetninger for at lokale felleskap utvikles og fungerer:

- *En avgrensbar lokalitet*. Folk må oppleve en romlig avgrensning av det stedet der de bor. Fysiske og geografiske trekk kan gjøre det enkelt å si at man snakker om et bestemt sted. Andre ganger er det sosial handling som definerer hva som betegnes som et lokalsamfunn.
- *Ikke for stort, ikke for lite*: Lokalsamfunnet må omfatte flere enn et hushold, og det må samtidig være mindre enn en region, som omfatter flere lokaliteter.
- *Ikke for rask utskifting*: Et lokalsamfunn må innebære at det er en viss stabilitet i de relasjonene som etableres. For eksempel vil det ikke være nærliggende å assosiere Jan Mayen med et lokalsamfunn, på grunn av raske utskiftinger i det personalet som oppholder seg der.
- *Arena for å gjøre kollektiv handling mulig*: I et lokalsamfunn vil det være minst en arena der folk kan møtes og samarbeide om utvikling av det lokale miljøet. Eksempler på slike arenaer kan være en formell

kommuneorganisasjon, lokalutvalg, frivillige organisasjoner med lokal oppslutning osv.

På symbolplanet vil et lokalsamfunn knyttes til at det beskriver et visst fellesskap. Ved at man bor på samme sted, utvikles et visst fellesskap og en viss følelse av tilhørighet. Marianne Gullestad har vært inne på at begrepet lokalsamfunn ofte gir assosiasjoner til det nære, varme og trygge. Samtidig henter begrepet sin symbolske kraft ved at det ofte knyttes til ”det gode liv på landet”. Det knyttes gårds- og bygdesamfunnet til det gamle norske bondesamfunnet. Selv om dette er kjente assosiasjoner til begrepet lokalsamfunn, betyr ikke det at dette i dag gir en tilstrekkelig beskrivelse av innholdet i begrepet. Lokalsamfunn kan også være nærmiljø i byer og bydeler slik Marianne Gullestad viser i ”*Livsstil og Likheter – om nærmiljø i byer*” (Gullestad, 1996).

Gjennom forvaltning og vedlikehold av identitet har nærmiljø og lokalsamfunn betydning enten det er i en by eller på bygda. Det handler om å være en del av et lokalt miljø som man til en viss grad oppfatter som et ”fellesskap”. Deltakelse i lag og foreninger i lokalsamfunnet fører gjerne til at sosiale relasjoner utvikler seg på kryss og tvers i lokalsamfunnet. Samhandling, der relasjoner utvikles på ulike arenaer, danner grunnlaget for en *stedlig sosialitet* (Aarsæther, 1999).

Selv om vi i denne sammenheng hovedsakelig snakker om et lokalsamfunn som et bestemt sted, betyr ikke det at et lokalt samfunn nødvendigvis må være et geografisk område. Internett har åpnet for samhandling som i stor grad er uavhengig av geografiske grenser. For eksempel kan vi delta i ulike chat-rooms, der samtaler og møter mellom mennesker i en virtuell virkelighet er det sentrale. Denne typen møter kan også danne grunnlag for personlige ansikt-til-ansikt-møter på et senere tidspunkt. Dessuten kan man bruke Internett til å vedlikeholde sosiale relasjoner som allerede er etablert. Sherry Turkle har i ”*Life on the screen*” skrevet om hvordan datamaskinen og Internett kan være med på å forme og omforme vår identitet og dannelsen av denne.⁴

3.4 Funksjonell og territoriell – dimensjoner ved fjernarbeid

Fjernarbeidernes livskvalitet skal her analyseres ved hjelp av to ulike dimensjoner, den funksjonelle og den territorielle. Brukt i denne sammenheng vil den funksjonelle dimensjon i hovedsak referere til fjernarbeidernes tilknytning til *arbeidet* og *arbeidsplassen*. Den territorielle dimensjon vil referere til det *lokalsamfunn* eller *lokalmiljø* hvor fjernarbeiderne har sitt bosted.

Poenget med en slik inndeling er å fokusere på ulike sider ved fjernarbeidet som kan ha innflytelse på den enkeltes livskvalitet. Det er også slik at dette er to dimensjoner som står i et visst spenningsforhold til hverandre. Gjennom blant annet moderniseringsprosesser i samfunnet har arbeidet og det funksjonelle aspektet fått stadig større plass i livet til folk, og det har til en viss grad skjedd på *bekostning* av det lokale. Fellesskap som er organiserte etter et funksjonelt prinsipp er styrket, mens de territorielle fellesskap, i lokalsamfunnet, gradvis er blitt svekket. Ved at sosiale relasjoner mellom mennesker i større grad er knyttet til arbeids- eller fritidsaktiviteter som foregår utenfor lokalsamfunnet, kan det hevdes at det lokale har fått mindre betydning for hvordan vi lever våre liv. Samtidig er det nok slik at mange fortsatt opplever at det lokale har en viktig plass i hverdagen. Til tross for at lokalsamfunnets

⁴ For mer informasjon om denne boken, se: <http://www.mit.edu:8001/people/sturkle/index.html>

betydning er endret, er det likevel fortsatt slik at de fleste også lever et lokalt liv, med en viss kontakt med det nærmiljø som omgir en (Aarsæther, 1996; Giddens, 1991).

Det interessante med fjernarbeid i denne sammenheng er at det kan ha betydning for hvordan folk organiserer sine liv i forhold til de to dimensjonene vi har vært inne på. Fjernarbeid kan bidra til større fleksibilitet i arbeidssituasjonen. I tillegg kan fjernarbeid bidra til økt fleksibilitet for den enkelte i forhold til hvor man vil bo.

I figuren nedenfor er de ulike begrepene, som det er redegjort for ovenfor, satt i sammenheng for å forsøke å illustrere hvordan de kan henge sammen.

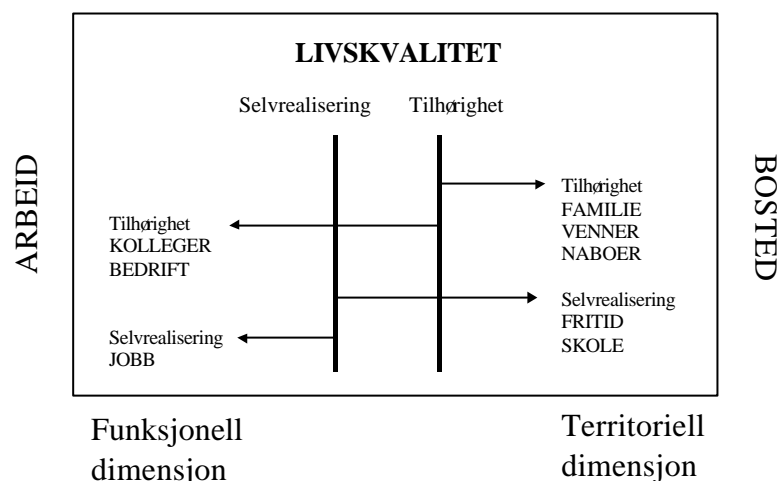

Fig.1. Illustrasjon av hvordan fjernarbeidets funksjonelle og territoriale dimensjon behandles i rapporten.

Figuren viser at den funksjonelle dimensjon handler om blant annet å realisere de mål og ønsker man har i forbindelse med arbeidet. Samtidig kan man oppleve en viss tilhørighet både til kolleger og bedriften. I forbindelse med den territoriale dimensjon handler tilhørighet om tilknytning til familie, venner og naboer der man bor. Selvrealisering i forbindelse med den territoriale dimensjon handler om frihet til å velge for eksempel de oppvekstvilkår man mener er best for sine barn. Fritids - interesser, og muligheten til å realisere disse, kan også legge føringer på valg av bosted. Dermed vil det altså ikke være noe absolutt skille mellom de to dimensjonene som behandles her. Hovedsaken er at dette er aspekter som i ulik grad vil ha betydning for hvordan den enkelte fjernarbeider organiserer hverdagen.

Som det går frem av figur 1, vil vi rette et spesielt søkelys på hvordan selvrealisering og tilhørighet henger sammen med prioriteringer i forbindelse med jobben og valg av bosted. Målet her er å kunne si noe om hvordan den enkeltes livskvalitet, i forhold til disse dimensjonene, kan påvirkes.

Når det her skal rettes fokus mot fjernarbeidets funksjonelle og territoriale dimensjon, vil det være *fjernarbeideren* som er i fokus. Disse dimensjonene skal altså belyses gjennom fjernarbeidernes erfaringer. I den grad organisatoriske og samfunnsmessige sider ved fjernarbeidsformen diskuteres, vil det være som ramme

for den enkelte fjernarbeiders handlinger og beslutninger. Først skal vi altså se nærmere på fjernarbeidets funksjonelle dimensjon.

4 Fjernarbeidets funksjonelle dimensjon

Fjernarbeidets funksjonelle dimensjon viser til faktorer knyttet til *arbeidet* som kan ligge til grunn for fjernarbeidet. Motivasjonen, eller ønsket om å fjernarbeide, kan henge sammen med at man mener at fjernarbeid kan være positivt for arbeidssituasjonen. I den forbindelse er det en rekke faktorer knyttet til fjernarbeideren, arbeidskolleger og arbeidsorganisasjonen som kunne vært tatt med. I denne rapporten er det imidlertid den territoriale dimensjon hovedfokus skal rettes mot. Derfor vil fjernarbeidets funksjonelle dimensjon i denne rapporten avgrenses til å handle om muligheten til effektivitetsgevinster og tilgang til et større arbeidsmarked ved hjelp av fjernarbeid, og hvordan dette eventuelt kan bidra til selvrealisering.

Fra fjernarbeiderens ståsted kan eventuelle effektivitetsgevinster være en viktig motiverende faktor for fjernarbeidet. På den ene siden kan økt effektivitet føre til at man får frigjort tid som man for eksempel kan ta ut i fritid. På den andre siden kan effektivitetsgevinster vurderes som positivt fordi man får muligheten til å få gjort mer. Økt effektivitet som følge av fjernarbeidet kan derfor ses på som en mulighet til å posisjonere seg i organisasjonen. I dette perspektivet vil fjernarbeidet være et verktøy for fjernarbeiderens mål og ambisjoner i yrkeslivet. Hvis man kan vise til større effektivitet, vil man også kunne stille sterkere når forfremmelser og opprykk skal foretas i organisasjonen.

4.1 Fjernarbeid kan bidra til selvrealisering

Undersøkelser av fjernarbeid viser at innføring av fjernarbeid kan ha gevinster i form av økt effektivitet. Fjernarbeidet kan gi mer arbeidsro enn tradisjonelt arbeid på kontoret, og dermed økt konsentrasjon. Når man sitter hjemme blir man for eksempel ikke forstyrret av kolleger på samme måte som kan være tilfellet på en ordinær arbeidsplass (Duxbury et al, 1998). Sannsynligvis vil effektivitetsgevinstene avhenge av hvordan fjernarbeidet er lagt opp. For de som har yrker der det, i hvert fall i perioder, kreves arbeidsro og konsentrasjon, kan fjernarbeid gi gevinster i form av større effektivitet.

Nils, som arbeider som konsulent i et Tromsø firma, og fjernarbeider fra hjemmeplassen et par timers bilkjøring fra Tromsø mener at fjernarbeidet kan være mer effektivt enn tradisjonelt arbeid:

Nils: Man får jo mer arbeidsro. Det blir ofte fremhevet at et kollegium er positivt, faglig, men det blir ofte mye kaffedriking også. Så når man jobber alene får du konsentrere deg mye mer om å gjøre jobben, enn i et hektisk miljø hvor du ofte blir avbrutt, og hvor mange vil prate både hus og bil og båt i tillegg til å prate jobb.

Flere av de som er intervjuet er involvert i større eller mindre typer prosjektarbeid. I den forbindelse var det flere som mente at det i bestemte faser av prosjekter, der man har stort behov for å jobbe konsentrert, er ekstra effektivt med fjernarbeid.

Leif som arbeider som programutvikler for et datafirma i Tromsø har også opplevd at dagene med hjemmearbeid kan gi mer arbeidsro:

Leif: På en måte er det mer effektivt fordi jeg får lov til å sitte i fred og ro med de tingene som jeg skal. Det kommer aldri folk og maser, så sånn sett er det helt klart mer effektivt, mye mer enn jeg hadde trodd. Jeg trodde det skulle være motsatt (...). Man er jo kanskje litt mer nysgjerrig når man sitt sammen med andre, man hiver seg lettere på en diskusjon, og drikker kaffe.

Fjernarbeid kan med andre ord gi den enkelte større mulighet til å arbeide uten avbrytelser, noe som igjen kan være positivt for effektiviteten. Ofte vil det være slik at de mest erfarne og dyktigste medarbeiderne i en organisasjon, også blir sett på som viktige ressurspersoner, som kolleger oppsøker for hjelp og støtte. Dette kan igjen føre til at ressurspersoner og nøkkelpersonell i organisasjonen i liten grad føler at de får jobbe i "fred", slik at de kan få unna konsentrasjonskrevende arbeidsoppgaver. I den sammenheng kan det å jobbe hjemme en eller to dager i uka, hjelpe disse til å organisere arbeidet på en slik måte at det også gir rom for å jobbe uten stadige forstyrrelser.

Økt effektivitet som følge av fjernarbeidsformen henger naturligvis sammen med motivasjon for det arbeidet som skal utføres. Generelt er fjernarbeiderne som er intervjuet meget motiverte og pliktoppfyllende i forhold til arbeidssituasjonen. Noen er inne på at de føler at de må "gi noe igjen" til arbeidsgiveren på grunn av at de har fått muligheten til å fjernarbeide. På grunn av at fjernarbeidet er kommet i stand etter initiativ og ønske fra dem selv, og fordi arbeidsgiveren har gått med på det, føler mange at de står i en viss "takknemlighetsgjeld" til arbeidsgiveren. Når det er tilfelle, kan arbeidsgiverne oppleve å få både mer motiverte og mer effektive arbeidere som følge av fjernarbeidet.

I det daglige blir vi stadig konfrontert med ulike valg som skal gjøres. Noen av de valgene vi blir stilt ovenfor, er knyttet til arbeidet og hvilke prioriteringer vi gjør i arbeidssituasjonen. Det å trives på jobben vil ofte henge sammen med muligheten til å forfølge interesser og målsetninger i arbeidet. I dette perspektivet vil fjernarbeid være attraktivt i den grad det kan bidra til at man kan "realisere seg selv" i arbeidslivet.

Det fjernarbeiderne peker på ovenfor, at fjernarbeidet kan bidra til større effektivitet, kan man tolke som en positiv effekt av fjernarbeidet. Samtidig har det i ulike sammenhenger vært pekt på farene med sosial isolasjon som er knyttet til fjernarbeid. Hvis fjernarbeid medfører at kontakten med arbeidskolleger og arbeidsgiver blir betydelig svekket, vil fjernarbeidernes posisjon i arbeidsorganisasjonen også svekkes. Et direkte resultat av det kan være at fjernarbeidere blir forbigått når ansvar og arbeidsoppgaver skal fordeles. Dermed kan man si at for fjernarbeidere som fortsatt har yrkesmessige ambisjoner, vil det være avgjørende å pleie og vedlikeholde kontakten med arbeidsplassen.

I neste kapittel skal det fokuseres på betydningen av fjernarbeideres bosted for deres livskvalitet.

5 Fjernarbeidets territorielle dimensjon

Når fjernarbeidets territorielle dimensjon skal settes i fokus, vil det være relevant å ta opp ulike sider knyttet til fjernarbeidernes bosted. Den fleksibilitet fjernarbeidet gir, åpner også opp for fleksibilitet i valg av bosted. Ved å rette et spesielt søkelys på de fjernarbeiderne som benytter seg av fleksibiliteten fjernarbeidet gir i forhold til bosted, kan vi øke vår forståelse for hvilke motiver og begrunnelser som kan ligge bak en beslutning om å fjernarbeide. I en viss forstand vil fjernarbeid alltid inneholde en territoriell dimensjon fordi det utføres geografisk atskilt fra arbeidsgiveren. Samtidig vil det variere hvilken betydning denne dimensjonen har for den enkeltes beslutning om å fjernarbeide.

Konkret skal det her rettes fokus på det lokale og den innvirkning blant annet loka l tilhørighet kan ha på den enkeltes livskvalitet. Anthony Giddens (1991) argumenterer for at det lokale har *svekket* sin betydning som ramme for folks liv i det høymoderne samfunn. Bakgrunnen for det er at sosiale relasjoner i stadig større grad blir "løst" ut av en lokal kontekst. Disse relasjonene blir restrukturert i tid og rom.

Disse prosessene fører til en globalisering av sosial aktivitet. Deltakelse på arbeidsmarkedet er en viktig årsak til at sosiale relasjoner i større grad foregår på overlokale arenaer. Gjennom arbeidet etablerer vi, kortvarige og langvarige, sosiale relasjoner til mennesker som befinner seg langt utenfor den lokale konteksten vi selv befinner oss i (Giddens, 1991).

5.1 Tilhørighet til lokalsamfunnet

Med de utviklingstrekk som beskrives ovenfor, med deltakelse på stadig flere overlokale arenaer, kan man spørre: Hvilken betydning har tilhørighet til det lokale for folk i det (post) moderne samfunn? Er det i det hele tatt mulig å snakke om tilhørighet til det lokale lenger? Gjennom de intervjuene som er gjort med fjernarbeidere ser vi at for noen har den territorielle dimensjon vært viktig for deres beslutning om å fjernarbeide. En faktor som bidrar til dette, er tilhørighet til lokalsamfunnet.

En av fjernarbeiderne som er intervjuet, Tove, sier at muligheten til å bo der de bor nå er viktig for dem. Derfor er også fleksibiliteten i forhold til bosted en viktig grunn til at hun valgte å bli fjernarbeider. Tove arbeider som journalist for en avis i Tromsø men bor sammen med familien i hj embygda som ligger ca. 1 ½ times kjøring fra byen.

Tove: Vi bodde tidligere ei mil lenger ned, og begynte vel på et tidspunkt å vurdere hvor vi skal leve og bo i fremtida. Vi tenkte: "Ok skal vi flytte til Tromsø, kanskje man kan gjøre mer karriere hvis man bor der", der er jo mulighetene større for det da. (...) Sånn at det var jo slike tanker som ble vurdert da, men på denne plassen, i den her grenda er jeg vokst opp, og mannen min er vokst opp på andre sida av elva, litt lenger ned. Slik at vi kom vel fort til det at vi ville bo her, vi ville bo nær familien, og vi ville at barna skulle ha et liv på landet, og vi ville ha dyr, og vi ville ha hester..., slik at når anledningen bød seg, så..., for to og et halvt år siden er det vel, såfant vi ut at vi skulle bygge her, og vi overtok da landbrukseiendommen til far min.

For Tove er tilhørigheten til lokalsamfunnet knyttet til at familie og venner som de har kontakt med, bor på dette stedet. På fritiden er det viktig for henne at hun har mulighet til å dyrke ho bbyen sin, nemlig hester. Det livet som de lever er altså knyttet til lokalsamfunnet gjennom familieband, men også gjennom fritidsinteresser.

En av de andre informantene, Paal, bor i ei lita sørlandsgrend halvannen times kjøring fra Kjevik. Han og hans fr u kjøpte for fire år siden et hus der ute, og flyttet den gangen fra Kristiansand. Han drar inn til Oslo mandag morgen og returnerer onsdag. Såarbeider han hjemmefra resten av uka.

Paal: Altså den arbeidsformen er kanskje ei forutsetning for å kunne bo så langt ute på landet. ... Det at jeg kan være hjemme noen hele dager ... jeg kan nøye meg med å kjøre hjemmefra mandag og hjem igjen på onsdag. (...) Og så har jeg de dagene som jeg er hjemme, og så har jeg kort vei ned til stranda her nede og når det snart hummerfiske her, begynner 1. oktober, og da har jeg jo muligheten for å kunne trekke teiner hver dag når jeg er hjemme. Og vi har jord på utsida her og dyrker poteter, og selv om ikke det har blitt mye fiske i vår så er det veldig bra å sette noe garn, det er mye flyndre her ute. Og så synes jeg det er veldig OK naboerforhold – en kan vandre bortover veien her en lørdagskveld i 11 tida, og så sitter det noen på ei trapp litt lenger borte – det er livskvalitet – at en bare kan dumpe ned og så gå videre eller la være å gå videre. Og det å være her noen hele dager, det å treffe noen ved postkassestativet eller han som skal ha kuene over veien her borte – det er en måte å... på en måte kommer en mye mer inn i et samfunn med noe fellesskap.

Også Paal mener at tilknytning til lokalsamfunnet er en av de positive sidene ved fjernarbeidsformen. Nærkontakt med naturen synes å være viktig. I tillegg er kontakt med naboer og andre i lokalsamfunnet med på å skape en viss fellesskapsfølelse.

For noen er det kontakten med venner og familie som er det primære bak et ønske om å bo et sted. Det er for eksempel viktig for Gunnar som bor i Arendal og er ansatt i et stort firma i Oslo med internasjonale arbeidsoppgaver. Han er født og oppvokst i Arendal og har familie og mange venner der.

Gunnar: Og det var en av grunnene til at jeg valgte likevel å fortsette å bo her i Arendal, jeg drev og talte på knappen, men det er her jeg har familien og som person så er jeg en person som trives veldig godt med å ha familien og de nærmeste rundt meg. Og da syntes jeg det var greit å fortsette å bo her nede.

For Gunnar er det viktig at han kan beholde kontakten med venner og familie. I tillegg sier han at han på fritiden også synes nærmiljøet er viktig:

Gunnar: I korpsammenheng også jeg har spilt siden jeg var 7 år gammel, og de fleste av omgangskretsen jeg har her nede, har jeg via det miljøet der, så det betyr også litt for min livskvalitet – for å si til prosjektet igjen – å kunne ha kontakt med det miljøet.

Ved at fjernarbeid gir større fleksibilitet i forhold til bosted, blir det altså mulig å velge det lokale miljø som man mener best "passer" i forhold til kontakt med venner og familie, og i forhold til fritidsinteresser.

De fleste av dem som er intervjuet i dette materialet bor i utkanten og har arbeidsplassen sin lokalisert i en by eller et senter. Det betyr imidlertid ikke at fjernarbeidets territorielle dimensjon bare er relevant for de som bor i utkanten. Også for folk som bor i byene kan nærmiljøet og de sosiale relasjonene der være viktige. Det gjelder for eksempel for Berit som bor i en av Oslos forsteder. Hun har bodd på dette stedet i 13 år og mener at den sosiale kontakten med for eksempel naboer er viktig:

I: Har du mye kontakt med naboer og sosialt, andre rundt deg?

Berit: Ja veldig. Hele området her innbyr til veldig sosial kontakt generelt liksom. Vi har veldig mye kontakt med naboene, det har vi. (...) Men det er jo også ånn at hvis de kommer innom på en sosial visitt så er det for å ta en kopp kaffe, skravle og ta en røyk, så det blir liksom en lunsjpause i tid da, for det tar jeg meg normalt ikke når jeg jobber hjemme.

5.2 Deltakelse og engasjement i lokalsamfunnet

En av styrkene ved lokalsamfunnet er at det danner grunnlag for at de samme menneskene kan møtes på flere ulike arenaer. Det kan være tilfeldige møter i nærbutikken, eller ved at man deltar i det lokale idrettslaget og kanskje er aktiv i et lokalutvalg. Grunnlaget for en stedlig sosialitet legges altså ved at personlige relasjoner dannes gjennom samhandling på flere, gjerne overlappende arenaer. I denne sammenheng er poenget å se nærmere på om fjernarbeid kan bidra til å styrke lokalsamfunnet – til å danne en stedlig sosialitet.

På bakgrunn av det datamaterialet som er til rådighet, kan vi ikke si at fjernarbeid, og det å bosette seg i et lokalsamfunn, nødvendigvis fører til økt engasjement og deltakelse i ulike *lokalsamfunnsinstitusjoner*. Flere sier at de prioriterer jobben og familien, og at det rett og slett ikke er tid til overs til å delta i ulike lag og foreninger.

Hilde: Vet du, jeg har bevisst valgt å ikke engasjere meg noe utover det at vi har barn, og de aktivitetene som jeg selv og familien driver sammen med barna. Så jeg er ikke med i noe organisert idrett eller noe sån. Vi bruke naturen slik som han er, men jeg føler også at det er litt ekskluderende å være journalist og så engasjere seg i for eksempel politikk. Og så går det på tida, selvfølgelig.

Men samtidig som tiden og et krevende yrkes- og familieliv legger en demper på engasjementet i lokalmiljøet, er det også noen som mener at nærheten til lokalmiljøet kan gjøre det mer aktuelt å engasjere seg. Det gjelder for eksempel for Nils som arbeider i et konsulentfirma i Tromsø men som har benyttet seg av fjernarbeid til å flytte til hjembygda et par timers biltur fra Tromsø

Nils: Jeg har kanskje ikke fått mer tid til det, men her føler man en større tilhørighet, og det er et lite samfunn, så det er veldig lett å bli engasjert i det. Så det har på en måte skjedd automatisk at jeg har blitt engasjert i lokalsamfunnet.

Den oversikt og nærhet som preger lokalsamfunnet kan muligens gjøre det mer aktuelt for noen å engasjere seg i lokalsamfunnet. Samtidig trenger det ikke være noen automatikk i at fjernarbeidere som flytter til et lokalsamfunn også blir aktive deltakere i lokale institusjoner. Jobben og familien blir satt i første rekke, og da er det begrenset med tid som er til overs, spesielt når det gjelder småbarnsfamilier.

Men selv om man ikke oppfatter seg selv som aktiv i lokalsamfunnsinstitusjoner, vil det å være bosatt et sted føre med seg deltakelse på visse områder. Ett viktig eksempel er skolen. Den er en av de viktigste lokalsamfunnsinstitusjonene på grunn av at den er obligatorisk for barn i Norge. Dermed blir det ofte skolen, (og barnehager, selv om de ikke er obligatoriske) som legger grunnlaget for sosialisering og integrering i lokalsamfunnet. Samtidig blir skolen en møteplass for foreldre, lærere og kommunen. Dermed kan man si at man ved å ha barn i skolen er med på å vedlikeholde en av de mest sentrale lokalsamfunnsinstitusjonene.

I neste kapittel skal vi i større grad fokusere på samspillet mellom arbeid og bosted. For noen er et av de viktigste motivene for å fjernarbeide nettopp det å forsøke å mestre samspillet mellom disse dimensjonene på en best mulig måte.

6 Fjernarbeid som integrasjon mellom den funksjonelle og territorielle dimensjon

Gjennom generelle moderniseringsprosesser har vi fått en økende *mobilitet* i samfunnet. Problemet for mange lokalsamfunn har blant annet vært at den økte mobilitet, og tilknytning til det funksjonelle arbeidsmarked, har vært en utvikling som har gått i deres disfavør. Utdanningsinstitusjonene har dratt ungdom ut fra lokalsamfunnene, mens arbeidsmarkedet i stor grad har sørget for at de ikke kommer tilbake. Gjennom tilpasning til den funksjonelle arbeidsdeling har den territorielle forankring i lokalsamfunnet ofte måtte vike. Dette beskriver Giddens som løsriving fra en lokal kontekst (Giddens, 1991).

Mobilitet er et sentralt trekk ved det moderne og ikke minst postmoderne samfunn. For lokalsamfunnene blir utfordringen å tilrettelegge for mobilitet med utgangspunkt i en lokal kontekst. På den måten kan det lokale territorielle livet fungere som en motvekt til det funksjonelle livet vi lever i arbeidslivet.

6.1 Tilknytning til jobb og bosted

Mange av de som er intervjuet sier at en god jobb som man trives i er viktig for livskvaliteten. Det er også mange som sier at bostedet er viktig, kanskje først og fremst gjennom de relasjonene man har til familie, venner og naboer. Gjennom intervjuene med fjernarbeiderne ser vi at fjernarbeid kan bidra til å integrere disse dimensjonene på en måte som for mange oppleves som positivt. Det ser vi for eksempel når Ole, som jobber som prosjektleder i et firma på Lillehammer, skal beskrive hva som er viktig for hans livskvalitet:

Ole ... Og så går det litt på frihet til å kunne være der du trives best – både på jobb og ikke minst privat. Jeg har hatt det der omorganiseringsspøkelset hengende over de siste årene, og merker at det å kunne skifte jobb, det belaster nesten ingen ting, det å få forespeilet at kanskje arbeidsoppgavene blir flyttet til en helt annen plass i landet – det stresser ganske mye. Så det å kunne ha den friheten å kunne si at jeg kan bo her som jeg har lyst til å bo, men likevel gjøre en jobb omtrent hvor som helst i landet – for meg så er det veldig viktig for livskvaliteten. Å kunne være i et lokalsamfunn som jeg trives i uansett hva slags jobb jeg har.

For Ole er det viktig at han kan bo et sted der det er en viss stabilitet i de sosiale relasjonene. Også for Berit er det viktig hvor hun bor. Og samtidig sier hun at det å ha en jobb som man trives i, er viktig for henne:

Berit: (Om hva som er livskvalitet for henne) Jeg synes det er viktig at man har en jobb som man trives i. Jeg synes det er viktig at man har god kontakt med familien og at man klarer å følge opp sine barn, at man ikke lar de gå for lut og kaldt vann p.g.a. jobben liksom. Jeg synes det er viktig at man har et sosialt nett rundt seg, på jobben som hjemme egentlig, at man ikke bare er jobbrelaterte selv om man er på jobb. At man også kan ha det litt sosialt der. Det tror jeg har veldig mye med trivsel for de forskjellige å gjøre. Men som sagt det er jo også like viktig å ha et sosialt nettverk i privat tiden og det er det jo veldig mye deg selv som avgjør hvor mye du skal ha i forhold til jobben din. Og så er jeg veldig familiekjær, altså sånn i forhold til foreldre og den type ting. Det er viktig å ha kontakt med dem relativt jevnlig. De tingene synes jeg er viktig. Hvis man har en jobb som man mistrives i så har man det ikke godt ellers heller og da går det ut over mer enn bare jobben tror jeg. Og det er også viktig å påpeke at det ikke blir for mye overtidarbeid, sånn at man har tid til private ting, ikke minst.

Tove er journalist, og fjernarbeidet har gitt henne muligheten til å flytte tilbake til hjemplassen. For henne er det en viktig årsak til at hun ble fjernarbeider. Samtidig er hun svært engasjert og opptatt av jobben sin:

Tove: Såderfor blir det litt sånn der at jeg kan sitte påloftet å ikke påhestene mine og skrive en kjempeviktig sak for utviklinga av Nord-Norge, og da tenker jeg at da kan dem bare sitte i byen og stresse. (...) Og ofte så kan jeg jobbe med tunge saker som har politisk betydning, og da fryde det meg jo spesielt å sitte her, fordi det betyr ingenting hvor du er.

For de som det vises til her, handler altså ikke fjernarbeid *enten* om å få større frihet til valg av bosted, *eller* å forbedre arbeidssituasjonen. I større grad handler det om å få til en best mulig *integrasjon* mellom disse dimensjonene.

6.2 Livsfaser

For noen er fjernarbeid en løsning som er midlertidig, slik at de i en periode, kanskje mens barna er små, kan prioritere nærhet til familie og venner. Og det er heller ikke slik at man bare har venner der man bor. En av de viktigste arenaene for å knytte vennskapsbånd er jo arbeidsplassen. Hvis man har tatt et valg om å fjernarbeide fordi det er en fleksibel ordning med små barn, kan det hende at man vil omprioritere når barna vokser opp. Siri kom inn på dette under intervjuet vi hadde med henne:

Siri: Men det her er jo knyttet til epoker og faser, for når jo barna blitt større, og jeg kjenner at vi har fått mye mer rom og tid til for eksempel jobbene våre. Derfor slo det meg her om dagen at jeg er for ung til å oppgi arbeidsplass og kollegaer. Selv om det her hjemmeåret har gitt meg styrke og tro på at jeg kan jobbe alene, så er også den sosiale biten, kontakten med arbeidskolleger viktig.

Siri hadde ingen umiddelbare planer om å slutte med fjernarbeidet. Likevel forstår vi av det hun sier ovenfor, at dette er en situasjon som er under konstant vurdering.

En beslutning om å fjernarbeide er et valg som blir tatt sammen med andre valg. Fjernarbeid kan være med å påvirke hvor man bosetter seg på et gitt tidspunkt. Etter noen år kan det imidlertid være at situasjonen, og dermed også prioriteringene, vil være annerledes. Derfor kan vi kanskje si at fjernarbeid også handler om å velge mellom verdier, verdier som endrer seg etter hvert som livet og livsfasene er i endring.

De fleste av informantene det henvises til her er familiefolk med barn som bor i hjemmet. Kanskje er dette en periode da kontakt med venner, naboer og familie i et lokalsamfunn er ekstra viktig. Det kan for eksempel være at man har lyst å gi barna mulighet til å vokse opp sammen med besteforeldrene. Noen av informantene legger også vekt på at et lite, oversiktlig miljø skaper tryggere oppvekstvilkår for barna. Det vil naturligvis være ulike meninger blant foreldre om hva det er som er et godt oppvekstmiljø for barna. Poenget er imidlertid at fjernarbeid kan gi foreldre muligheten til å velge det oppvekstmiljø som *de* synes er bra. Det har for eksempel Harald og hans familie gjort. For dem er muligheten til å bruke naturen på fritida viktig. Fjernarbeidet til Harald har gitt dem muligheten til å bo slik at naturen er "nært":

Harald: Vi har et aktivt friluftsliv, altså fritida vår er friluftsliv, både sommer og vinter. Så at det er lett å komme seg ut; det er lett å dra på fisketur, det er lett å dra på skitur, at en ikke skal trenge bil for å komme seg noen plass når man skal ut, det er viktig. (...) Så det er en kjempeviktig verdi for oss, at vi kan ha det sånn.

Samtidig er det ikke bare familiefolk som kan se verdien av å stå friere i valg av bosted. Det gjelder for eksempel for Paal, som er bosatt i ei lita sørlandsgrend, og som har arbeidsplassen sin i Oslo. For han er både den rolige tilværelsen på bostedet, og de mer travle dagene på jobb i Oslo, viktige for livskvaliteten:

Paal: (...) jeg synes det er helt topp det der å kunne gået par dager inne på Karl Johan eller Aker brygge og i det travle miljøet der og så resten av uken i det rolige miljøet her hjemme – det er en veldig fin kombinasjon – jeg får dekket alle behov.

Paal synes det fungerer godt med tre dager i Oslo og resten av uka hjemme. Han synes heller ikke det er noe problem at det er relativt lang reisevei. Paal er midt i 50-åra og han og kona har ikke lenger barn som bor i hjemmet. Det å være hjemmefra noen dager i uka blir ikke sett på som et problem. Tvert imot synes det som om Paal opplever det som en fordel å kunne kombinere et rolig liv på landet med impulser fra storbyen.

Det som er en god måte å organisere fjernarbeid på for en person, trenger med andre ord ikke fungere like godt for en annen. Gjennom ulike livsfaser blir vi stilt overfor forskjellige krav, både fra familien og arbeidslivet. Og samtidig har vi selv også forskjellige krav i forhold til disse dimensjonene gjennom ulike livsfaser. Mens man har små barn ønsker de fleste å være såpass mye hjemme at de kan følge barnas utvikling. Når man ikke lenger har daglig omsorg for barna, vil man kanskje i større grad prioritere egen karriere og utvikling. Og like ofte vil man måtte foreta kompromisser mellom familie- og arbeidsliv for å få det til å fungere.

Selv om utgangspunktet er forskjellig, kan likevel motivet for fjernarbeid ofte være likt; Et ønske om å mestre det funksjonelle og det territorielle livet på best mulig måte. Det handler om å ha et arbeid man er tilfreds med, samtidig som man bor slik til at kontakten med familie og venner kan pleies, og at man samtidig kan ha muligheten til å dyrke ulike fritidsinteresser.

For mange vil det naturligvis være slik at det ikke er noen motsetning mellom det territorielle og det funksjonelle livet man lever. Hvis man har arbeidsplassen og bostedet på samme sted, vil det ikke være noen motsetning mellom arbeid og bosted. Etter hvert som vi blir mer mobile, for eksempel gjennom utdannings- og arbeidslivet, vil det for stadig flere være slik at det er forholdsvis stor avstand (i tid eller reell avstand) mellom bosted og arbeidssted.

For en del av de som er intervjuet her ser vi at fjernarbeid bidrar til en integrasjon mellom arbeid og bosted. Den fleksibilitet fjernarbeid gir i forhold til begge disse dimensjonene, kan gjøre det lettere for noen å få til den viktige kombinasjonen mellom arbeid og familieliv.

6.3 Selvrealisering og livskvalitet

Et viktig trekk ved det moderne og postmoderne samfunn er at vi i stor grad blir stilt overfor valg. Det gjelder også valg som er knyttet til vår livskvalitet. I denne forbindelse er det spesielt valg i forhold til arbeid og bosted som er i fokus. Den fleksibilitet fjernarbeid gir i forhold til disse dimensjonene bidrar til at muligheten til å konstruere sitt eget "livsprosjekt" i en viss forstand kan sies å øke. Kombinasjoner mellom arbeid og bosted som tidligere ikke lot seg gjøre på grunn av geografisk avstand, vil nå kunne realiseres gjennom for eksempel fjernarbeidsordninger.

Anthony Giddens er i "Modernity and self-identity" inne på at det for mennesker i det moderne samfunn er grunnleggende at vi må foreta valg i ulike sammenhenger. Også innenfor yrkeslivet blir vi konfrontert med en rekke valgmuligheter. Hvordan vi prioriterer i forhold til disse valgene legger grunnlaget for hvem vi er, vår

identitet. Når valg som er gjort i ulike sammenhenger summeres opp, vil de danne et mønster, en livsstil (Giddens, 1991). I stor grad kan vi med andre ord komponere vårt eget "livsprosjekt".

Arbeidet har en viktig funksjon for de fleste mennesker. Derfor blir det også viktig for oss å mestre den rollen vi har i arbeidslivet. Gjennom arbeidet utvikles ambisjoner, drømmer og målsettinger som til en viss grad må tilfredsstilles for at vi skal være tilfredse. Selvrealisering kan noen ganger presenteres som den mest grunnleggende verdien for det (post) moderne mennesket. Hvis vi ikke kan forfølge og oppfylle våre individuelle interesser og drømmer, vil vi heller ikke kunne være en ressurs for andre. Erwin Goffman mener at i takt med differensiering og sekularisering av det moderne samfunnet, så avtar den makt religiøse ritualer tidligere hadde over mennesker. "Gudene har måttet vike for det eneste "hellige objekt" som nutidsmennesket har felles, nemlig det individuelle "jeget" (Lindgren, 1994: 98).

Vi har sett at fjernarbeiderne legger vekt på at det er viktig for dem å kunne gjøre en god jobb. Det betyr imidlertid ikke at fjernarbeidet er et egoistisk prosjekt der fjernarbeiderne setter sin egen karriere foran alt annet. Tvert imot har vi sett at fjernarbeid ofte blir valgt for å kunne ta hensyn både til jobben og til familien. Når vi i denne sammenheng snakker om selvrealisering, betyr det at selvrealisering ikke bare innebærer å nå mål og ambisjoner innenfor arbeidslivet.

Selvrealisering kan også bety at man har mulighet til å velge oppvekstvilkår for barna sine, eller at man har mulighet til å dyrke de fritidsinteressene man mener er viktig for ens livskvalitet. Derfor handler selvrealisering også om frihet i valg av bosted. For flere av de som vi har intervjuet, er deres fritidsinteresser knyttet til et bestemt bosted. Når det er tilfelle vil selvrealisering være nært knyttet til den territorielle dimensjon.

Når vi gjennom intervjuene med informantene har sett at bostedet og det lokale er viktig for dem, betyr ikke det at bostedet nødvendigvis er viktigere for dem enn for andre. Hvis man på det stedet man vil bo, også har mulighet til å ha en jobb man kan trives med, betyr det at man ikke opplever en konflikt mellom den funksjonelle og territorielle dimensjon. For de informantene vi viser til her, er det imidlertid slik at arbeidssted og bosted ikke er sammenfallende. Samtidig er det slik at begge disse faktorene beskrives som viktige for deres livskvalitet. For dem er det slik at fjernarbeidet bidrar til selvrealisering – i den forstand at de kan realisere de mål de har, både i arbeidslivet og i forhold til valg av bosted.

6.4 Tilhørighet og livskvalitet

Man kan kanskje si at fjernarbeid bidrar til større fleksibilitet mellom den funksjonelle og den territorielle dimensjon. Man kan i større grad bo der man vil, samtidig som det ikke betyr at man begrenser seg til et lite, lokalt arbeidsmarked.

Bostedet *i seg selv* er kanskje ikke sentralt for livskvaliteten til folk. Det er derimot de sosiale relasjoner man har til venner og familie. For noen er også fritidsinteresser knyttet til naturen, som for eksempel jakt og fiske, viktig for livskvaliteten. Deltakelse i ulike lag og foreninger på et sted, som for eksempel idrettslag, kan også være viktig for mange. Dermed kan man si at det lokale er viktig, i den forstand at det danner en territoriell ramme for aktiviteter som er viktige for folks livskvalitet.

I en forskningsrapport fra Nordlandsforskning er det fokusert på blant annet hva tilhørighet har å si for unge voksne i periferien, i valg av bosted ⁵ (Anvik, et al, 1999). Det blir fokusert på at en viktig del av tilhørigheten til et sted er knyttet til de sosiale relasjonene man har på stedet. Til tross for at det er bedre arbeidsmarked i mer sentrale strøk, har personene som er intervjuet i rapporten valgt å bli boende der de kommer fra: ”Viktige aspekter som er med på å forklare dette er sosiale relasjoner og miljø, som familie og venner, og interesser og aktiviteter relatert til fritiden” (Anvik, et al, 1999: 67).

Lokalsamfunnet kan fortsatt ha en viktig rolle for mange fordi det kan være med på å skape en viss *balanse* i livet. Hvis man har en jobb med raskt skiftende, og kanskje flyktige relasjoner, kombinert med mye reiser, kan det være at dette er ideelt for å tilfredsstille de yrkesmessige ambisjoner man måtte ha. Samtidig vil dette sjelden være tilstrekkelig til å kunne tilfredsstille mange andre krav som er forbundet med det å leve ”et godt liv”. I den forbindelse kan lokalsamfunnet for noen fungere som en slags stabilisator, et sted hvor man i større grad har relasjoner til de samme menneskene. Enzo Mingione har vært inne på at det parallelt med en tiltakende globalisering også finner sted en styrking av sosiale nettverk i familie og lokalsamfunn. Styrken til disse institusjonene ligger i den stabilitet de ofte representerer i forhold til sosiale relasjoner mellom mennesker (Mingione, 1994).

Aarsæther har vært inne på at deltakelse i ulike lokalsamfunnsinstitusjoner er en del av det som er med på å danne grunnlag for et *lokal fellesskap*. Å legge til rette for en økt deltakelse i de lokale institusjonene kan være med på å styrke lokalsamfunnet. Foreninger og organisasjoner kan gi innbyggere i lokalsamfunnet en mulighet til å engasjere seg innenfor ulike interesseområder. Ved at personer engasjerer seg på flere områder kan man også oppnå at de sosiale relasjonene utvikler seg på kryss og tvers i lokalsamfunnet. På den måten kan man skape samhandling over et bredt spekter som kan legge grunnlaget for en **stedlig sosialitet** (Aarsæther, 1999).

Et begrenset geografisk område, enten det er et nabolag eller ei bygd, kan med andre ord legge grunnlag for at folk kan møtes i flere ulike sammenhenger. Det er på mange måter dette som er styrken ved det lokale. Det kan handle om å ta en prat ved postkassa, naboer som kommer innom for en kopp kaffe, eller bare det å møte kjente når man går en tur i nabolaget. I rapporten fra Nordlandsforskning, som vi henviste til ovenfor, har de gjort en komparativ analyse av tilhørighet i de nordiske land. Der heter det: ”Materialet vårt viser at steder har stor betydning for identitet og konstruksjon av tilhørighet. Trygghet og oversiktighet, ro og fred, familie knyttet til en lokal kontekst er viktige elementer i konstruksjonen av det gode liv” (Anvik, et al, 1999: 27).

Hvor stor verdi som legges i det lokale vil variere fra person til person. Ikke minst kan det være slik at den betydning man gir disse verdiene, kan variere gjennom ulike livsfaser.

De fjernarbeiderne som er intervjuet her, legger vekt på at både arbeid og bosted er viktig for dem. De fleste er høyt utdannet, så en god jobb de kan trives med er derfor viktig. Samtidig kan ikke det stedet som arbeidsgiveren befinner seg på forenes med de behov og ønsker de har når det gjelder kontakt med venner og familie. I denne forbindelse ser vi at fjernarbeid kan bidra til at man slipper å *velge bort* et av disse

⁵ Rapporten er et resultatet av nordisk forskningsprosjekt som fokuserer på hvordan unge voksne i de nordiske periferiene tilpasser seg arbeidsmarkedet. Det komparative prosjektet forsøker å peke på generelle utviklingstrekk i de nordiske periferiområdene.

elementene. I den grad fjernarbeid bidrar til at folk kan beholde, eller oppnå det de beskriver som viktig for dem, vil det også ha betydning for deres livskvalitet.

Det handler altså om at man kan *velge* seg både et lokalt og et overlokalt liv. Anthony Giddens sier det slik: "A person may make use of diversity in order to create a distinctive self-identity which positively incorporates elements from different settings into an integrated narrative. Thus a cosmopolitan person is one precisely who draws strength from being at home in a variety of contexts" (Giddens, 1991: 190). I dette ligger det at det ikke nødvendigvis er en motsetning mellom det å delta på overlokale arenaer og det å leve et lokalt liv. Tvert imot kan et lokalt, territorielt liv i en viss forstand utfylle det funksjonelle livet som arbeidslivet på mange måter representerer.

Dette kan synes som et paradoks, at betydningen av det lokale diskuteres parallelt med prosesser som går i motsatt retning. I den forbindelse er det viktig å huske på at mennesker sjelden er endimensjonale. I en tid som preges av at geografiske grenser overskrides, og at kontaktflatene utvides, kan de symbolske sidene ved det lokale få økt betydning. Det kan blant annet komme til uttrykk i at det blir viktig å kommunisere etnisk og lokal tilhørighet. I kontakt med andre kan det være viktig å få frem hvem vi er og hvor vi kommer fra, altså uttrykke vår *identitet*. Agnete Wiborg har i en rapport fra Nordlandsforskning pekt på at identitetshåndtering er viktig i det moderne samfunn fordi det er mange ulike måter å konstruere sosial identitet på

De symbolske aspektene ved folks liv, livsstil, blir en viktig måte å skape sosial identitet og i utformingen av sosiale personer. (...) De symbolske sidene ved et sted blir viktigere når de geografiske grensene blir mer uklare. De lokale sosiale arenaene som særlig er knyttet til fritidsaktiviteter representerer ikke nye typer fellesskap lokalt, men kan ses på som en videreføring av tradisjonelle fellesskap og kan være en motvekt mot moderniseringens oppløsende prosesser (Wiborg, 1995: 15 og 89).

Ved at man aktivt oppsøker lokale fellesskap kan man altså forsøke å motvirke eller redusere de negative aspektene ved moderniseringen. I denne forbindelse kan lokalsamfunnet være et ankerfeste for folk i en verden som eller s preges av endringer i høyt tempo.

I de to siste kapitlene har vi diskutert selvrealisering og tilhørighet og den betydning disse kan ha for fjernarbeidernes livskvalitet. Da har vi samtidig sett at disse ikke kan holdes helt atskilt fra hverandre. Det å "realisere seg selv" handler om å ha en jobb med faglige og profesjonelle utfordringer som man kan trives med. Samtidig handler det om at man kan fylle fritiden med noe man mener er meningsfullt. For mange av de vi har intervjuet handler det om kontakt med venner og familie, og å kunne dyrke de fritidsinteressene man har. For mange er det nettopp dette tilhørighet til et lokalsamfunn handler om; kontakt med venner og familie og de fritidssystemene man har der man bor.

7 Avslutning

I innledningen var vi inne på at de fleste i en viss forstand lever både funksjonelle og territorielle liv. Hvor sentrale disse dimensjonene er, vil imidlertid variere fra person til person. Og hos den enkelte vil betydningen av disse dimensjonene variere, avhengig av hvilken livsfase man befinner seg i. For mange vil det også være slik at arbeidslivet og det lokale livet man lever naturlig hører sammen ved at man bor og arbeider på samme sted. Men for andre, og kanskje for stadig flere, vil arbeidet og det lokale livet man har ikke være knyttet til samme sted.

I mange tilfeller vil ikke arbeidet være begrenset til *ett* sted, men være forbundet med kontakt med personer fra mange verdenshjørner. I slike tilfeller kan det være problematisk å forene det lokale livet man ønsker å leve og de yrkesmessige oppgavene man har. I den forbindelse er det fjernarbeid kan fremstå som et naturlig alternativ fordi det gir muligheten til i større grad å forene det funksjonelle og det territorielle.

Noen av informantene er også inne på at fjernarbeid, og betydningen av bostedet, er knyttet til *livsfaser*. De fleste av de som er intervjuet her er familiefolk med barn som bor i hjemmet. I den fasen av livet *de* er i, er det naturlig å være opptatt av hva fjernarbeidet kan bidra med i forhold til den situasjonen de er i. For andre, som befinner seg i andre faser av livet, vil fjernarbeid og valg av bosted sannsynligvis være knyttet til andre prioriteringer. Poenget her er først og fremst å vise at dette perspektivet ofte vil være relevant i studier av fjernarbeid.

For mange av fjernarbeiderne som er intervjuet her fremstår bostedvalget deres som viktig for deres livskvalitet. For noen er fjernarbeidsformen valgt nettopp fordi den gir større fleksibilitet i forhold til valg av bosted. Når vi her har vært ute *ett* er å diskutere fjernarbeidets territorielle dimensjon, har vi bevisst fokusert på den delen av utvalget der bostedet fremstår som viktig i forbindelse med fjernarbeidsformen. Dermed kan vi ikke, på bakgrunn av dette materialet, gjøre generaliseringer som sier noe om bostedets betydning for fjernarbeidere generelt.

Det vi derimot har forsøkt å bidra til, er økt forståelse for hvordan prioriteringer i forhold til jobben ofte må ses i sammenheng med valg av bosted. Ikke minst har vi forsøkt å vise det *potensialet* fjernarbeid kan ha når det gjelder å kombinere jobb og bosted på en positiv måte i forhold til den enkeltes livskvalitet.

Helt til slutt ønsker vi å peke på det vi oppfatter som de viktigste svakhetene ved det materialet som er presentert, og i den forbindelse samtidig presentere noen forslag til videre studier innenfor feltet.

- Det datamaterialet vi har hatt til rådighet har vært relativt begrenset. Med et større datamateriale vil man både kunne generalisere og øke detaljkunnskapen innenfor dette området.
- Begrensninger i datamaterialet har samtidig skapt betydelige skjevheter i utvalget. Selv om dette i stor grad har vært bevisst, bør de viktigste skjevhetene likevel kommenteres:
 - De fleste som er intervjuet er høyt utdannet med god inntekt.
 - Alderen til informantene i utvalget ligger i hovedsak mellom 30-45 år.
 - De fleste som er intervjuet er familiefolk.

Ved å studere hvordan andre grupper prioriterer i forhold til jobb og bosted, vil man kunne oppnå økt forståelse for hvordan ulike grupper i samfunnet opplever fjernarbeidet.

- Intervjuene med informantene er gjort innenfor et avgrenset tidsrom og fanger dermed bare opp et øyeblikksbilde av situasjonen. Livsløpsstudier som følger fjernarbeideres prioriteringer over et lengre tidsrom, vil kunne gi betydelig innsikt i hvordan fjernarbeidet fungerer gjennom ulike livsfaser.
- De teoretiske aspektene vi har vært inne på her kan med fordel behandles både i større dybde og bredde enn det vi har hatt mulighet til å gjøre i denne rapporten.

8 Litteratur

- Anvik, C H, Bjerring, B, Ekman, A-K, Sireni, M og Wiborg A. 1999. *Arbeid og tilhørighet. -Unge voksnes holdninger og tilpasninger til arbeidsmarkedet i Nordens periferi*. Bodø Nordlandsforskning. (Rapport nr. 17/99.) ISBN 82 -7321-390-0.
- Duxbury, L, Higgins, C og Neufeld, D. 1998. Telework and the balance between work and family: Is telework part of the problem or part of the solution? I: *The virtual workplace*. M. Igarria og M. Tan (Eds.). Hershey, PA, Idea Group, 218-255.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and self-identity*. Stanford university press.
- Gullestad, M. 1996. *Livsstil og likhet : om nærmiljøet i byer*. Oslo, Byforskningsprogrammet. Universitetsforlaget.
- Hannerz, U. 1990. Cosmopolitans and locals in world culture. I: *Global culture*. M. Featherstone. Sage.
- Karoliussen, K R. 2000. *Fjernarbeid – en fremtidig arbeidsform i distriktet?* Hovedfagsoppgave, Institutt for Planlegging og Lokalsamfunnsforskning, Universitetet i Tromsø
- Lindgren, G. 1994. Fenomenologi i praktiken. I: *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. B. Starrin og P.G. Svensson. Studentlitteratur.
- Mastekaasa, A, Moum, T, Næss, S og Sørensen, T. 1988. *Livskvalitetsforskning*. Oslo, Institutt for samfunnsforskning. (Rapport 88:6.)
- Mingione, E. 1994. Life strategies and social economies in the postfordist age. *International journal of urban and regional research*, 18, 24-45.
- Nybakk, R. 1989. *Fjernarbeid*. Oslo, Norsk Institutt for By og Regionforskning. (NIBR- notat 1989: 127.)
- Raphael, D, D'Amico, J, Brown, I og Renwick, R. 1998. *The Quality of Life Profile: A Generic Measure of Health and Well-Being*. Toronto, Quality of Life Research Unit, Centre for Health Promotion, University of Toronto. (M5G 1L5). <http://www.utoronto.ca/qol>
- Renwick, R og Brown, I. 1996. The Centre for Health Promotion's conceptual approach to quality of life: Being, belonging, becoming. I: *Quality of life in health promotion and rehabilitation: Conceptual approaches, issues, and applications*. R Renwick, I Brown, og M Nagler (Eds.). Thousand Oaks, CA, Sage.
- Sakshaug, U. (red). 1997. *Nasjonale informasjonsnettverk (NIN): Håndbok i fjernarbeid*. Oslo, Norges forskningsråd.
- Wiborg, A. 1995. *Mellom økonomisk fornuft, livsstil og symboler. Bygdehushold i endring*. Bodø Nordlandsforskning. (Rapport nr. 4/95.) ISBN 82 -7321-273-4.
- Aarsæther, N. 1996. *Globalisering og utvikling av lokalsamfunn*. Universitetet i Tromsø (Stensilserie A, nr 83.)
- Aarsæther, N. 1999. Moderne lokalsamfunn: Strategier for stedlig sosialitet. I: *Lokalsamfunn og helse*. J. Røseland (red). Bergen, Fagbokforlaget.